

Tonči Grbelja

GENERALNI ŠTRAJK U TUZLANSKOM BAZENU 1906. GODINE

(Prilog za istoriju radničkog pokreta)

Generalni štrajk, koji je 4. maja 1906. godine izbio u Sarajevu, ubrzo se proširio na sve veće industrijske centre u Bosni i Hercegovini. Okupacione vlasti su prvih dana poslije njegovog izbijanja pokušale da ga uguše još ranije oprobanim sredstvima: represalijama, progonima i izgonima nezadovoljnih radnika, ali ovoga puta sve te mjere nisu mogle zaustaviti pokrete eksploatisanih masa. Generalni štrajk bio je rezultat teškog ekonomskog i političkog stanja u kome se nalazila radnička klasa, kao i odraz borbenog raspoloženja masa protiv austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini. Položaj radničke klase u to vrijeme veoma slikovito ilustruje članak »Prvi počeci radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini« u kome se navodi:

»Kretanje radničkih masa u maju 1906. god. bilo je samo vidan izraz nesnosnog ekonomskog i političkog stanja pod kojim je radništvo stenjalo. Do onoga vremena se o radniku baš ni malo nije vodilo računa. Radnik, i ako dijelom moderan, smatran je prostim objektom izrabljivanja; niko nije ni pomišljao na to, da je i on čovjek, koji ima pravo na život. I u samim modernim poduzećima, ne govoreći o onim zastarjelim, vladali su užasni odnošaji. Proždrljivi kapitalizam koji se prije desetak godinam naglije počeo razvijati, ostavljao je iza sebe sve crnije tragove radničke bijede. S jedne strane ekonomska podjarmljenost, s druge strane nikakvo osiguranje protiv bolesti i nezgoda, nikakva zaštita u kom drugom pravcu. Oblasti se tada nisu našle pozvane, da »ureda radi« uklone mnoge, upravo arijske odnošaje, već su slijepo pogodovale ovakvim postupcima«¹⁾.

Do izbijanja Generalnog štrajka radnički pokret u Bosni i Hercegovini, a analogno tome i na području tuzlanskog rudarskog bazena, nalazio se još uvijek u stadiju formiranja razvijajući se preko spontanih i nedovoljno organizovanih istupa i pokreta radničke klase. Međutim, poslije stvaranja niza strukovnih radničkih organizacija i Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu, klasni radnički pokret ulazi u novu fazu organizovane borbe, dajući podstreka radnicima za stvaranje strukovnih i sindikalnih organizacija na području cijele Bosne i Hercegovine.

Generalni štrajk predstavlja za istoriju bosansko-hercegovačke radničke klase i radničkog pokreta prelomni momenat od prvorazrednog značaja, koji je ubrzao dalji tok razvitka društvenih i političkih odnosa, a istovremeno dokazao i mogućnost uspješne borbe

protiv okupatorskih vlasti, protiv nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog izrabljivanja. On stoji na prelomu koji predstavlja granicu između dva različita stadija razvitka radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini, i to: jednog, koji obuhvata period kada još nisu bile dozvoljene klasne sindikalne organizacije, i drugog, u kojem je radnička klasa izborila slobodu udruživanja i stupila na put organizovane borbe protiv klasnog neprijatelja²).

Pored toga, štrajk sarajevskih radnika, a zatim i svi drugi koji su uskoro slijedili jedan za drugim, ustalasali su ne samo cjelokupno radništvo, koje je već tada dostizalo cifru od oko pedeset hiljada, već i sve druge slojeve stanovništva, tako da je, na primjer, do temelja pauperizirano seosko stanovništvo još dugo iza toga te događaje nazivalo »našom bunom«. U vrijeme tih burnih i za bosansko-hercegovački radnički pokret presudnih dana beogradske »Radničke novine«, donoseći vijesti o događajima u Bosni i Hercegovini, su pisale:

»Početak štrajka monopolskih radnika za veće nadnice jeste istinski početak borbe za političke slobode u ovim dvema pokrajinama. Munja saznanja svog teškog položaja šinula je radnike sve Bosne i Hercegovine, fijuk ogorčenja i protesta prošao je svu zemlju i plamen oduševljenja zapalio je svu Hercegbosnu. Grad za gradom dizao se, protestovao, stavljao zahtjeve ekonomske prirode, objavljivao generalne štrajkove, demonstrirao, zbrisao i silno zahtevao političke slobode, preteći brojem, snagom i solidarnošću svojom. Radnici su svuda pokazivali istu snagu i solidarnost, a policija ista nasilja i isti bes³).

Napokon, štrajkovi u maju 1906. godine ozbiljno su uzdrmali dotada neograničenu vlast austro-ugarskih okupatora i nanijeli joj najozbiljniji udarac za čitavih 40 godina njene vladavide u Bosni i Hercegovini⁴).

Na području tuzlanskog rudarskog bazena radnički pokret čini svoje prve korake, kao, uostalom, i u drugim krajevima Bosne i Hercegovine, tek poslije njene okupacije od strane Austro-Ugarske Monarhije. Uporedo sa razvitkom industrijske proizvodnje i eksploatacije prirodnih bogatstava ovoga područja postepeno se formirala radnička klasa, čiji se položaj u ovoj početnoj fazi njenog razvitka, nije nimalo razlikovao od onog u kolonijalnim zemljama. Radni dan traje u većini preduzeća od 12 do 14 časova, a u nekim zanatskim radionicama i preko 16 časova⁵), dok su radničke nadnice bile veoma niske i u većini slučajeva nisu mogle zadovoljiti ni najosnovnije životne potrebe radnika.

Rad u preduzećima, a naročito u rudniku Kreka, bio je veoma težak i pored toga što se većina tih preduzeća nalazila u rukama države. Pored toga, većinu rudarskih radnika u Kreki sačinjavali su stanovnici okolnih sela i zaselaka: Husina, Lipnice, Parsela, Orašja, Dubrava i drugih, koji su u većini slučajeva bili zaposleni kao pomoćna radna snaga sa minimalnom nadnicom. Država je, kao poslodavac, od tih mizernih nadnica uzimala dio dajući smještaj velikom broju rudara u barakama rudarske kolonije za koje su oni morali plaćati visoku stanarinu. Rudari i radnici su pljačkani i preko

tzv. »konzuma« u kome su morali kupovati namirnice i druge potreštine po cijenama koje su bile uvijek više nego u ostalim prodavnicama. Zbog niskih plata radnici su često bili prisiljeni uzimati robu na kredit, što je još više povećavalo njihovu zavisnost od preduzeća, a česte kazne, koje su poslodavci primjenjivali i za najsitnije prekršaje, još više su smanjivale i onako niska primanja rudara i radnika.

Kakav je bio položaj radnika u Bosni i Hercegovini, a posebno rudara u Kreki, vidi se i iz govora socijaldemokratskog poslanika Antonina Nemeca koji je na sjednici tzv. »delegacije carevinskog vijeća«, 28. februara 1908. godine, između ostalog rekao:

»Ako pogledate odnošaje pod kojima stanovništvo živi, vidjećete, da su radnici tamo neograničeno izrabljivani i bez svake zaštite izručeni kapitalistima, čija gramzivost nikakvim radničkim zaštitnim zakonodavstvom bar donekle suzbijana nije.

Životni odnošaji radnika veoma su žalosni, jer su cijene životnih namirnica još veće nego u Austriji. Kilogram govedine najlošije vrste košta sada, kad je meso pojeftino, 1 K. 20 k. Kilogram brašna stoji 46 do 48 hel., veoma lošeg brašna 38 h., kilogram kukuruza 26 h., šećera 96 h.; a litra petroleuma 48 h. I sa stanovima je veoma žalosno. Nadnice iznose 1 do 2 K.

U Donjoj Tuzli šef policije zatvara radnike po miloj volji, bez sastavljanja protokola i saslušavanja.

U Donjoj Tuzli u rudniku uglja prilike su takve da radnik usljed loše plate i mnogih globa zaradi često samo po 6 i 8 K. u 14 dana⁶⁾.

Težak položaj rudara i ostalih radnika na području tuzlanskog bazena, kao i snažniji razvitak radničkog pokreta u ostalim krajevima Bosne i Hercegovine a posebno u Sarajevu, ubrzali su nastojanja za osnivanje klasne sindikalne organizacije. Do formiranja sindikalne organizacije rudarskih radnika u Kreki došlo je 1. maja 1905. godine, kojoj je na čelu bio Ivan Tadić, kopač iz Parsela. Odmah po formiranju sindikalna organizacija je pvela borbu za skraćenje radnog vremena na osam časova. U toku 1906. godine vođeni su pregovori sa upravom rudnika i o povišenju nadnica zbog podizanja cijena prehrambenim artiklima, ali bez uspjeha. Kada su poslodavci odbili ove radničke zahtjeve, kao i zahtjeve radnika drugih struka, uslijedili su tarifni pokreti i štrajkovi radnika raznih privrednih djelatnosti u periodu od 17. do 31. maja 1906. godine.

Prvi su u štrajk stupili radnici Solane u Kreki, 17. maja, zahtijevajući od uprave da im povisi nadnice za 80 helera, da ukine rad na akord, da snizi prinos za bolesničku blagajnu za 3⁹/₁₀ i da se uvede tzv. doplatak starosti (Alterszulage) za one radnike koji već više godina rade u Solani⁷⁾. Analizirajući navedene zahtjeve solanskih radnika u Kreki, zapažamo da njihova traženja nisu takva da bi mogla bitno izmijeniti njihov životni standard, ali ona istovremeno govore i o tome sa kakvim su se minimalnim olakšicama radnici u to vrijeme morali zadovoljavati. Međutim, i ovako skromne zahtjeve poslodavci su u početku odbili, ali su ipak naposljetku bili prisiljeni da prihvate većinu ovih zahtjeva.

Istoga dana, 17. maja 1906. godine, zidarski i tesarski radnici podnijeli su Zemaljskoj vladi u Sarajevu predstavku u kojoj traže regulisanje radnih odnosa:

»Mi dolje podpisani molimo Visoku Vladu da bi nam blagoizvoljela našu molbu što mi molimo uslišiti i što prije riješiti.

1. Molimo polakšanje u poslu da ne radimo kao robovi od rane zore do mrtvog mraka, već molimo za radnički red, i to od 6 sati ujutro do 6 sati naveče, u podne 1 1/2 sat odmora, tako da se radi 10 sati na dan, koliko je dosta za jednog radnika.

2. Molimo, pošto ima 6 radnih dana u nedelji, a 7. je nedelja, te molimo za taj dan nek nam bude prost da se svaki radnik odmara a ne čitavo do podne da hoda za svojom plaćom, tako da u nedelju niti za ručak niti za odmor se ne zna; stoga molimo, u subotu navečer da bi se nama naše nadnice izplatile, to jest naš zarađeni novac.

3. Molimo Visoku Zemaljsku Vladu da bi nam blagoizvoljela i to uzkratiti: koji od toga nije zanata ili struke da ne prima posao preko sebe kao preduzimač; neka prima onaj koji je od našeg posla učenik ili izučenic, koji odgovara kao majstor od posla i koji znade postupiti spram kalfi i njega cjeniti kao kalfu; — i to da se razdjeli kalfe u 3 klase: prva klasa 5 kruna na dan, druga 4,50 helera a treća 4,20 na dan.

4. Molimo da u svakom pogledu najprije u posao se primi one koji su stanujući u mjestu i koji su iz naše Domovine, a ne oni koji su iz druge države«⁸).

U telegramu okružnog predstojnika Stefana Jakubovskog, upućenog 21. maja 1906. godine Zemaljskoj vladi, navodi se da je 20. maja održana skupština zidara i tesara sa poslodavcima i da su oni odbili radničke zahtjeve. Poslije ovog odbijanja, 21. maja 1906. godine, sastali su se predstavnici radnika sa poslodavcima kod Kotarskog ureda za grad Tuzlu, pa je nakon višečasovnog pregovaranja postignut sporazum o uvođenju desetčasovnog radnog vremena, o regulisanju nadnica, o zabrani rada na akord i o nedjeljnom odmoru.

Radnici u ugljenokopu Kreka održali su, 21. maja 1906. godine, skupštinu na kojoj su formulisali svoje zahtjeve i podnijeli ih Gradsko-kotarskom uredu u Tuzli. Međutim, kako su vlasti i poslodavci odbili da udovolje postavljenim zahtjevima, rudari su, 25. i 26. maja, stupili u štrajk. Iz navedenog zapisnika jasno se vidi položaj rudarskih radnika u Kreki:

»Kako je poznato postaje ovdje od godine do godine veća skupeća tako, da je svakom radniku teško, a pravo rekavši, nikako moguće sa nadnicom koju dobiva na kraj izaći, a osobito onim, koji ženu i djecu imaju. Nama rudarima i ostalim radnicima na ugljenom majdanu u Kreki, je to tim teže, što mnogi od nas već dugo godina kod majdana radimo, bez da bi položaj na bolje izašao. Nasuprot tome naše sadašnje plaće i zasluge jesu još manje, nego su u prijašnjim godinama bile«⁹).

Rudarski radnici su zahtijevali povećanje plata (za rudare najmanje 4 kruna, a za ostale pomoćne radnike najmanje 2 kruna dnevno i za kovače, bravare i drvodjelce povišenje plata za 60% od dotadašnjeg iznosa), zatim skraćenje radnog vremena na 8 časova,

zabranu rada na akord, regulisanje dopusta i penzija za one radnike koji zbog iscrpljenosti i slabog zdravlja nisu više sposobni za rad u rudniku. Ovi zahtjevi rudarskih radnika vjerno odražavaju teške prilike pod kojima su u to vrijeme oni radili. Njihove mizerne zarade uprava rudnika je obračunavala kako je htjela, a njeni nadglednici u jamama radili su onako kako je odgovaralo interesima vlasnika rudnika.

U međuvremenu bila je poslana jedna radnička delegacija u Beč da interveniše kod ministra Benjamina Kalaja, ali nije postigla nikakav uspjeh. Kalaj je savjetovao radnicima da se vrate na posao i da prepuste vladi staranje o ispunjenju radničkih zahtjeva. Slijedećih dana vlasti su putem oglasa proglasili da će svi oni radnici koji izostanu sa posla biti kažnjeni i otpušteni, a oni koji stanuju u rudarskoj koloniji moraće da iseles iz stanova. Veliku pomoć štrajkašima pružio je Glavni radnički savez za Bosnu i Hercegovinu, formiran 25. augusta 1905. godine u Sarajevu, čiji se uticaj počeo sve više osjećati na području cijele Bosne i Hercegovine. Poslodavci su bili primorani na popuštanje i pristali su na povećanje nadnica i uvođenje devetčasovnog radnog vremena.

Ovaj uspjeh sindikalne organizacije rudara izazvao je reakciju kod uprave rudnika i ona od tada ne bira sredstva da spriječi razvitak radničkog pokreta i da ih odbije od radničkih organizacija. Hapšenja i progona koji su uslijedili poslije završetka ovoga štrajka nisu uspjeli slomiti nastojanja rudarskih radnika koji su i u narednom periodu sa dosta uspjeha, zajedno sa radnicima ostalih struka, vodili borbu za poboljšanje svojih životnih i radnih uslova.

Za vrijeme ovih majskih događaja u Tuzli i Kreki u pokretu su se nalazili još i krojači, obučari, ciglarski radnici, stolari i radnici Fabrike špirita. Svi oni su zahtijevali uvođenje osmočasovnog radnog vremena, povišenje nadnica i niz drugih olakšica. Tarifni pokreti i štrajkovi ovih radnika su također, u većini slučajeva, postigli uspjeh iako ih nisu ni izdaleka oslobodili od samovolje poslodavaca i progona policijskih vlasti.

Pored Tuzle i Kreke, na ovom području, tarifni pokreti i štrajkovi zahvatili su još Lukavac i Puračić (željeznička stanica udaljena 20 km od Tuzle; u to vrijeme bilo je to mjesto sa opštinskim uredom i žandarmerijskom stanicom). Radnici Fabrike amonijačne sode u Lukavcu stupili su u štrajk 24. maja 1906. godine zahtijevajući povišicu plate, regulisanje penzija i ukidanje niza mjera koje su radnike stavlјale u potpuno podređen položaj prema poslodavcima. Na vijest o štrajku uprava je zatražila intervenciju policije i žandarmerije radi obezbjeđenja Fabrike, kao i zbog toga da se radnici makar i silom vrate na posao. U izvještaju zapovjednika žandarmerijskog voda u Puračiću Kalembera, upućenog Kotarskom uredu u Tuzli, o štrajku u Lukavcu navodi se slijedeće:

»Danas u 7 sati jutra dobi od tvornice Lukavac telegrafičnu vijest, da su tamo radnici počeli štreik te moli gosp. Direkton von Tempelhoff za pojačanje tamošnje oružničke stojećе patrole.

Na otu vjest jest niže potpisani sa Postenführer Stjepan Horvatinec, i još jednom patrolom i to: Postenführer Mile Sokolić sa

Joso Vidmar, koja je upravo danas u 7 sati jutra u vanjsku službu komandirana bila, odmah se u tvornicu Lukavac uputio, gdje sam skoro već sve radnike opet na poslu zatekao¹⁰).

Uprava Fabrike obećala je radnicima da će njihova traženja prihvatiti, ali je od njih zahtijevala da se odmah vrate na posao. Međutim, kako ta obećanja nisu bila ispunjena, radnici su ponovo stupili u štrajk 25. maja, energično zahtijevajući ispunjenje postavljenih zahtjeva. Štrajk je završen djelimičnim uspjehom, jer je od svih radničkih zahtjeva uprava prihvatila samo povećanje nadnica za različite grupe djelatnosti od 10 do 30 helera. Poslije završetka štrajka jedan broj radnika koji nije prihvatio uslove napustio je posao, a policija i žandarmerija su u toku narednih nekoliko dana zauzele sve istaknutije punktove u Fabrici bojeći se novih nemira i pokreta.

Pokret radnika u Puračiću imao je više karakter tarifnog pokreta koji je trajao 24. i 25. maja 1906. godine. Radnici su predali svoje zahtjeve poslodavcima i obustavili rad, koji je poslije djelimičnog sporazuma nastavljen. I ovdje su radnici dobili samo povišicu nadnice od 10 do 30 helera, dok im je za ostale zahtjeve rečeno da će se naknadno riješiti.

Za sve vrijeme trajanja štrajka policija i žandarmerija čuvale su Ugljenokop i Solanu u Kreki, zatim Fabriku špirita, Fabriku amonijačne sode u Lukavcu i ostala značajnija preduzeća, kao i sve saobraćajnice na tom području. Pored toga, policija i žandarmerija bile su angažovane i na čuvanje štrajkbrehera, jer su se bojale da ih štrajkaši ne napadnu. Bez obzira na teror i represalije od strane vlasti i poslodavaca u toku a naročito poslije završetka štrajka radnici su uspjeli da u većini preduzeća, sa većim ili manjim uspjehom, poboljšaju svoj položaj. Međutim, mnogo značajnije od tih postignutih rezultata bilo je saznanje da se radnička klasa jedino borbom i organizovanjem može suprotstaviti eksploataciji i podjarmljivanju u nastojanjima za ostvarivanje svojih ciljeva.

Generalni štrajk 1906. godine dao je snažan impuls radničkoj klasi i ostalim ugnjetenim masama čitave Bosne i Hercegovine i ostao je dugo u njihovom sjećanju kao jedna od najznačajnijih radničkih akcija koja je do temelja uzdrmala trošnu građevinu okupatorske uprave. On je nagovijestio nove revolucionarne putove i akcije u kojima je radnička klasa iz godine u godinu ustrajnom borbom uspjela da ostvari svoja osnovna ljudska prava i da se oslobodi rop-skih okova, doprinoseći time svoj obol naprednom radničkom pokretu.

NAPOMENE:

1. »Glas slobode«, organ Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, br. 33 od 1911. godine — prilog prvomajskom broju.
2. Nedim Šarac: Položaj radničke klase u Bosni i Hercegovini pod austro-ugarskom okupacijom 1878—1914, Beograd 1951, str. 54.
3. »Radničke novine«, organ Socijaldemokratske stranke Srbije, br. 65 od 1906. godine.

4. Vidi: Sergije Elaković: Generalni štrajk 1906. godine u Bosni i Hercegovini, Beograd 1951.
5. Sindikalni pokret 1903—1912, Beograd 1951, str. 106.
6. Istorijski arhiv KPJ, Beograd 1951, tom VI, str. 12—21.
7. Kasim Isović: Generalni štrajk u Bosni i Hercegovini 1906. godine, Sarajevo 1966, tom II, knj. II, dok. br. 21, str. 60—61.
8. Isto, dok. br. 17, str. 53.
9. Kasim Isović: Generalni štrajk..., Sarajevo 1963, tom II, knj. I, dok. br. 304, str. 387.
10. Kasim Isović: Generalni štrajk..., Sarajevo 1966, tom II, knj. II, dok. br. 43, str. 107.

GENERALSTREIK IM TUZLAER INDUSTRIEGEBIET 1906

Generalstreik der Arbeiter im Tuzlaer Bergwerkrevier vom 17. bis 31. Mai 1906 stellt in der Geschichte der Arbeiterbewegung dieser Region ein Ereignis von ausserordentlicher Bedeutung dar. Dieser Streik war ein Teil jener Streikwelle, die im Mai 1906 in Bosnien und der Herzegowina organisiert wurden und welche, die bisher unbeschränkte Herrschaft der österreich-ungarischen Okkupationsverwaltung ernstlich bedroht und erschüttert haben. Der Generalstreik wurde ein starker Impuls für die Entwicklung und Festigung der Arbeiterbewegung und deren Organisationen im Tuzlaer Gebiet. Alle Aktionen der Arbeiter und besonders die Lohnerhöhungstanträge, die zu dieser Zeit zustande gekommen sind, wiesen auf unermässliche Möglichkeiten eines erfolgreichen Kampfes gegen das Okkupationsregime, die nationale Unterdrückung und soziale Ausnützungspolitik hin.